

АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ СИСТЕМИ КЛАСТЕРІВ

Скляр Є.В., Храпливий А.І.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Розглядається сутність кластерних моделей, визначаються їх основні переваги та досліджується процес формування кластерів у харчовій промисловості. Проаналізовано і окреслено позитивний і негативний вплив кластерних утворень на конкурентоспроможність продукції суб'єктів підприємницької діяльності, що увійшли до його складу. Визначено, що на основі кластерів можливе досягнення високого рівня економічного розвитку та зростання конкурентоспроможності. Результатами дослідження є рекомендації зі створення кластеру на базі підприємств харчової промисловості Чернівецької області. Це посилить їх існуючу взаємозалежність та створить ефект позитивної синергії, що в свою чергу, дасть поштовх для розвитку регіону в цілому, створить нові робочі місця, надасть можливість вирішити ряд соціальних питань, створить інфраструктуру, а також закладе основи для подальшої співпраці з підприємствами суміжних галузей та забезпечить їх розвиток.

Ключові слова: кластер, кластерні ініціативи, розвиток, харчова промисловість.

Постановка проблеми На даному етапі розвитку економіки України, кластери можуть виступати ефективним інструментом інтенсифікації розвитку вітчизняного підприємництва і посилення ринкових позицій окремих економічних суб'єктів. Кластерна система може стати для нашої держави перспективною формою взаємодії влади, бізнесу і громадськості. Кластер – це новий ефективний спосіб і система взаємодії, постійного ділового спілкування територіально і економічно споріднених учасників виробничого процесу заради отримання кожним із них сукупного синергетичного комерційного результату.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові основи дослідження кластерів як багатоаспектної категорії були закладені в працях А. Маршала, М. Портера, М. Енрайта і М. Лоренца. Проблеми кластеризації вивчали та продовжують вивчати у своїх роботах зарубіжні та вітчизняні науковці. Їх аналіз можна знайти у В. Базилевича, В. Бандурини, І. Бураковського, З. Варналія, М. Войнаренка, В. Гжегожа, Б. Губського, П. Єщенко, Б. Кваснюка, С. Розенфельда, В. Савченка, П. Самуельсона, В. Сизоненка, С. Соколенка, Дж. Сороса, С. М. Столпера, Ткачевої, Ю. Уеннопа, Дж. Хамфрі, Х. Шмітца, Д. Якобса, Л. Янга.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В дослідженнях з цієї проблематики розвиваються теоретичні засади формування кластерів, досліджуються передумови їх ефективного функціонування, але роль органів державної влади у створенні та підтримці діяльності кластерних ініціатив в країні майже не розкрито.

Мета статті полягає у застосуванні кластерного підходу як одного з елементів розвитку підприємств харчової промисловості. Вивчення позитивного або негативного впливу кластерних утворень на суб'єктів підприємницької діяльності.

Виклад основного матеріалу. Сучасний світ є глобальним та взаємоінтегрованим. Щоб забезпечити собі конкурентоздатність, підприємства світу в певних регіонах об'єднуються і розвивають спеціалізацію на окремому виді продукції. Вони прагнуть навчитись виробляти його краще за інших. Україна хоче інтегруватись у європейський економічний простір, тому державі потрібно розвиватись у цьому напрямку. Але цього не відбувається.

Кластер має дві основні характеристики: фірми в кластері повинні бути пов'язані вертикально та мати свій ланцюг покупок і продажів, а також горизонтально, тобто виготовляти подібні вибори чи послуги, та використовувати пов'язані технології та інструменти. Кластер є формою взаємодії підприємств в певній локації, які займаються чимось спільним, тому часто комунікують між собою. При налагодженні партнерських відносин вони могли б отримати переваги над конкурентами. Кластер може включати стратегічні альянси підприємств та університетів, дослідницьких установ, технологічних брокерів та консультантів. Закордонний досвід формування кластерів показує, що заохочувати формувати кластери повинна держава. Дані Національного інституту стратегічних досліджень говорять, що саме кластери підвищили конкурентоспроможність економік регіонів і цілих держав у країнах ЄС. Повністю кластеризованою є економіка Фінляндії, в якій функціонує дев'ять кластерів. Економіка Нідерландів складається з 20 кластерів, на які держава рівняється при впровадженні інноваційної політики. В Данії 40% підприємств країни входять у 29 кластерів. Вони виробляють 60% експорту.

Членство в кластері для промислових підприємств означає: широкий доступ до інформації щодо різних аспектів діяльності; можливості нарощування експорту та вихід на світові ринки; залучення капіталовкладень для покращення якості продукції та посилення конкурентних переваг; доступ до юридичних консультацій щодо реєстрації торгових марок, позиціонування товарів; участь керівного складу бізнес-одиниць у семінарах, що проводяться в зарубіжних країнах, для ознайомлення з особливостями ведення бізнесу.

Прикладами всесвітньо відомих об'єднань підприємств, що досягли вражаючих успіхів у певній галузі промисловості, поєднавши переваги співробітництва виробників продукції, досягнень науки та підтримки владних структур окремих територій, є: «Силіконова долина» (Каліфорнія), «Пластикова долина» (м. Тарнув, Польща), Масачусетський мультимедійний кластер, Каліфорнійський кластер із виготовлення вина, італійський взуттєвий кластер, «Даедук» (Південна Корея), «Софія і Гренобль» (Франція), «Лувен»

(Бельгія) та інші. Поширенню кластерів активно сприяють центральні органи влади, забезпечуючи прийняття нормативно-правових актів, що стимулюють створення і розвиток галузевих об'єднань. Наприклад, в Японії, Закон «Про технополіси» 1983 р. встановлює максимальні кредитні ставки на їх створення на рівні 7% проти 20–30%-х ставок за позики взагалі, Закон Бейха-Доула дозволяє передавати компаніям та університетам виключні права на використання та комерціалізацію патентів, Закон Стівенсона-Уайдлера посилює роль уряду в розвитку інновацій та започатковує цілеспрямовану передачу результатів технічних розробок з лабораторій у промисловість (США) [16].

В Україні створення кластерів підтримується не зверху, а знизу – дрібними товаровиробниками. Такий підхід не є позитивним для розвитку повноцінних структур. Ініціатива повинна йти від держави, оскільки так можна виробити програми, які будуть базуватись на використанні бізнесом сприятливих природно-кліматичних та територіально-економічних умов регіону з активною державною підтримкою ініціатив товаровиробників для розвитку сприятливої інфраструктури.

Окреслимо певний перелік причин, чому кластери в Україні не розвиваються: недосконалість законодавчої бази; відсутність підтримки кластерних ініціатив з боку держави; відсутність довіри між органами державної влади і бізнесом; слабкість діючих аграрних кластерів через низький рівень конкуренції на внутрішньому ринку; відсутність єдиної систематизованої інформаційної бази про існуючі та потенційні кластери, що не дає суспільству зрозуміти переваги кластерних об'єднань, а також цілісної картини про функціонування та результати діяльності вже існуючих аграрних кластерів в Україні.

Щоб реформувати земельні відносини в Україні, треба перебудувати всю систему організації аграрного виробництва. Якщо в державі почнуть утворюватись аграрні кластери, це дасть поштовх для розвитку інноваційних підходів і підвищення кваліфікації робітників сектору.

Ініціатором запровадження поняття «кластер» виступив М. Портер, який дав наступне визначення: «кластер – група близьких, географічно взаємозалежних компаній і пов'язаних з ними організацій, які в деяких аспектах конкурують, але в цілому спільно діють у певному виді бізнесу, характеризуються спільністю напрямів діяльності й взаємодоповнюють один одного» [4, с. 258]. Кластер – за визначенням організації промислового розвитку ООН (ЮНІДО) – це локальна агломерація підприємств, що виробляють і реалізують певний асортимент пов'язаної або взаємодоповнюючої продукції у рамках окремого промислового сектора або субсектора [11, с. 7]. Формування кластерів – затратний процес, в якому приблизно половину всього обсягу фінансування бере на себе держава (за рахунок національного і регіонального бюджетів). Проте, можна виділити переваги кластерної промислової політики для влади. В умовах кластеризації набагато краще використовується потенціал окремих регіонів і територій, посилюється партнерський діалог «влада-бізнес», диверсифікується регіональна економіка, зростає кількість плат-

ників податків і бази оподаткування, знижується залежність бюджету від окремих монопольних бізнес-формувань. Також кластери беруть на себе вирішення більшості соціальних проблем територій, вони сприяють покращенню інфраструктури регіону, в якому працюють, забезпечують створення нових робочих місць, що має позитивний ефект як для окремого регіону, так і для національної економіки в цілому [3, с. 2]. До початку розгортання кластерних ініціатив необхідно провести детальне вивчення умов кластеризації за участю представників урядових, громадських організацій та бізнес-структур. Тільки коли всі залучені сторони придуть до згоди, що потенційні прибутки діяльності кластеру значно перевищують витрати, пов'язані з ним, починається процес розвитку кластеру.

Поширюючи ідею кластерного розвитку в напрямі формування збалансованої структури промисловості регіону, сформулюємо категорію кластера як індустріального комплексу (групи підприємств, що кооперуються та підтримують одне одного), сформованого на базі територіальної концентрації основного виробництва, мереж спеціалізованих постачальників і споживачів, пов'язаних між собою технологічними ланцюгами.

Окрім переваг, які дає кластерна система організації економіки існує і ряд проблем, до яких відносять: недостатню інформованість представників органів виконавчої влади і бізнесу у питаннях застосування кластерного підходу; відсутність державної політики у цій сфері; відсутність організаційної та фінансової підтримки; відсутність спеціалістів з питань кластеризації [15]. Проте, навіть коли вдається подолати вище перераховані проблеми при безпосередньому формуванні кластеру в Україні може виникнути ряд труднощів. Основні з яких: Дефіцит інфраструктури – це створює нерівномірне поле для гри, що гальмує капітальні інвестиції. Відсутність доступу до капіталу – тобто, тривалість існування кластерів залежить від підприємницької та інноваційної спроможності місцевих компаній та їхніх співробітників. Розробка та комерціалізація нових ідей потребують ресурсів та капіталу. Слабка технологічно-інституціональна структура – кластери залежать від регіональних установ в багатьох речах, які вони не можуть зробити самі, або отримати від інших компаній. Регіональна ізольованість та обмеженість – доки соціальний капітал є середовищем, що передає інформацію в межах кластеру, конкурентоздатність значно залежить від здатності імплементувати нову інформацію та ідеї з більших відстаней. Відсутність навичок та можливостей – компанії не засновуватимуться і не розширюватимуться в громадах, де рівень навичок є низьким, а навчальні програми не відповідають потребам роботодавців. Кластерні ієрархії – в багатьох місцях, де знаходяться привабливі промислові заводи або декілька компаній панують у кластері, малі компанії майже не мають користі від кластерів. Компанії, що створили кластер пізніше, можуть не витримати конкуренції – переваги членів кластеру надають кластерам, створеним раніше, очевидну конкурентну перевагу над тими, хто прийшов пізніше і зімітував вже існуючий кластер [1, с. 66].

Зрозуміло, що для ефективного процесу клас-теризації в Україні, необхідна розробка державної програми розвитку кластерів, а також вироблення методології створення та управління кластерами. Відсутність державної політики у галузі кластеризації робить неможливим забезпечення системного підходу до організації взаємодії різноманітних рівнів виконавчої влади з питань реалізації фінансової підтримки кластерних проєктів. Головна функція кластерів це надати переваги організаціям, що об'єдналися. Так структура буде легше взаємодіяти, обмінюватись інформацією, відстоювати свої права, впроваджувати нові технології та підвищувати кваліфікацію працівників. Як наслідок – отримання більш кращої продукції порівняно з конкурентами. Це могло б допомогти Україні зайняти певні ніші на європейському ринку.

В Україні сформовано ряд кластерів, що успішно функціонують. Але країна має ряд перешкод, які взаємопов'язано не дають впроваджувати це рішення для взаємодії. Держава має нестабільний фінансовий стан, дефіцит інвестиційних ресурсів та недостатня активність територіальних громад перешкоджають розквіту такого інструмента в агросекторі як кластери.

До складу кластерів можуть входити органи влади, наукові та фінансові організації, тощо. Основні етапи створення кластерів підприємств харчової промисловості: діяльність міських рад з підготовки організації кластера; збори засновників кластера; організаційні заходи із створення умов для роботи координаційного центру кластера (вирішення питань юридичного оформлення, залучення підприємств, створення інформаційного та маркетингового центру); – підготовка до виробничої діяльності.

Головною причиною формування кластерів підприємств харчової промисловості є наявність виробничих потужностей, власної сировини, заготівельних пунктів, транспортного підприємства, ринків збуту та кваліфікованих кадрів. Застосування кластерного підходу в Україні загалом і в Чернівецькій області, зокрема, є необхідною умовою для відродження вітчизняного виробництва, підвищення ефективності інноваційного розвитку регіонів. На основі кластерів можливе досягнення високого рівня економічного розвитку та зростання конкурентоспроможності [12, с. 1]. Перспективність кластерного підходу полягає в тому, що комплексна структура кластерних об'єднань дозволяє забезпечити динамічне поєднання промислової, регіональної, інноваційної, інвестиційної, науково-технічної, освітньої, кадрової та інших політик.

Незважаючи на зростаючий інтерес до пошуку шляхів підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції, кількість кластерів в Україні у регіональному розрізі збільшується повільно. Так в Чернівецькій області перший українсько-румунський «Аграрний кластер» було створено у 2009 році. Мета створення об'єднання – вирощування плодово-ягідної продукції та розвитку садівництва, основним завданням якого стало налагодження взаємодії між підприємствами-виробниками, інспекторами з сертифікації, транспортерами та споживачами продукції. Діяльність кластеру спрямовано на підвищення

інноваційного рівня сільськогосподарської діяльності, поліпшення інвестиційного клімату для галузей, що входять до кластеру. Він поєднує виробників плодово-ягідної продукції та розвитку садівництва. Завдання кластера – підтримувати підприємців на всіх етапах від вирощування до реалізації: сприяти взаємодії між виробниками та інспекторами, транспортерами та споживачами. Також робота кластеру поліпшувати інвестиційний клімат, домовлятися з місцевими органами самоврядування, створювати умови для підготовки необхідних спеціалістів.

Керівництво кластеру розробило стратегію залучення нових членів. Вона полягала у представленні лідерам харчової промисловості області переваг кластерного процесу з можливістю залучення до нього продукції через Аграрну біржу, вихід товарів на міжнародний ринок тощо. Але, новостворене об'єднання зіштовхнулося з низкою перешкод до діяльності, а саме у діючих нормативно-правових документах що формують поле для проведення аграрної політики, не визначено правові основи для діяльності аграрних кластерів. Зокрема, і в Законі України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 р.», і в «Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 р.» згадки про аграрні кластери нема. Лише проектом Закону України «Про сільське господарство» визначено, що у сільському господарстві можуть утворюватися міжгосподарські організаційно-управлінські структури у вигляді самоврядних об'єднань кооперативного господарювання товариств, асоціацій, консорціумів. Водночас, підтримка розвитку кластерів, у т. ч. в аграрному секторі являється одним з пріоритетів регіональної економічної політики.

Для створення сприятливого середовища структурної перебудови економіки регіонів України, нарощення їх стратегічного потенціалу, необхідне впровадження комплексної системи методів реалізації кластерної моделі [12, с. 1]. Розробка чіткої моделі кластерного розвитку держави, визначення стратегії оптимізації взаємодії окремих підприємств та установ регіону, має відбуватись з урахуванням особливостей Чернівецької області. Логічним, з огляду на рівень розвитку харчової промисловості Буковини, є створення кластеру на базі підприємств-виробників м'яса, м'ясної продукції та ковбасних виробів. Цей напрям розвитку є перспективним через те, що діяльність даних підприємств і так є взаємозалежною, тому що, виробники м'яса та м'ясних виробів фактично виступають постачальниками щодо підприємств-виробників ковбасних виробів.

Висновки і пропозиції. На сьогоднішній день використання кластерів є найдієвішим інструментом, що здатен підвищити ефективність роботи підприємств як на рівні окремого регіону, так і країни в цілому. Враховуючи той факт, що Україна активно проводить заходи з реформування економіки, принципи кластерної організації можуть суттєво вплинути на процес створення конкурентоспроможного господарського комплексу країни. Також важливим є те, що даний напрям роботи може вирішити не лише економічні, а й ряд соціальних проблем, оскільки в процес функціонування кластер породжує ряд позитивних екстерналій.

Харчова і переробна галузі є найпривабливішими сферами вкладання інвестицій, які даватимуть повнішу віддачу при умові існування кластерів регіонального і державного рівнів. Кластеризування харчової сфери поживає побічну діяльність і при правильній організації, стимулюватиме розвиток інших виробництв у легкій та туристичній промисловості, сервісному секторі. Створення кластеру на базі підприємств харчової промисловості Чернівецької області посилить їх існуючу взаємозалежність та створить ефект позитивної синергії. Це, в свою чергу, дасть поштовх для розвитку регіону в цілому, створить нові робочі місця, надасть можливість вирішити ряд соціальних питань, створить інфраструктуру, а також закладе основи для подальшої співпраці з підприємствами суміжних галузей та забезпечить їх розвиток.

В Чернівецькій області створено українськорумунський «Перший агарний кластер» з вирощування плодово-ягідної продукції та розвитку садівництва. На перспективу в області доцільно спрямувати ініціативи та зусилля на формування таких мережових структур як створення плодоовочевого кластеру в Кельменецькому, Сокирянському, Хотинському регіонах; кластеру з вирощування і обробки цукрового буряку, інноваційного кластеру. В цілому, кластерний підхід базується на широкому баченні процесів конкуренції і взаємодії між суб'єктами регіонального розвитку та їх об'єднаннями, передбачає вигідне

поєднання потенціалів та їх взаємного доповнення. В результаті, він забезпечує формування регіональних конкурентних переваг у місцях локалізації суб'єктів кластерних об'єднань. Виходячи з наведених умов, існує ряд проблем та недоліків щодо реального впровадження кластерної структури на базі розглянутих підприємств. Основною проблемою є відсутність теоретико-методологічної бази функціонування кластерів в Чернівецькому регіоні, оскільки відсутній науковий центр, який би проводив роботи в даному напрямі.

Застосовано регресійний аналіз до підсумків діяльності підприємств харчової та переробної промисловості, що дозволяє підсумувати дані й оцінити природу та силу залежностей між змінними, а також використати для прогнозу нових значень залежної змінної на основі побудованої моделі. За допомогою економіко-математичних методів показано, що перспективи розвитку даної галузі промисловості значною мірою залежать одна від одної, прогнозні сценарії такого розвитку базуються на об'єктивному зближенні цих підприємств. Зважаючи на те, що сценаріїв подібного зближення є велика кількість, саме утворення кластеру дасть найкращий ефект. Вважаємо, що кластеризація підприємств харчової промисловості зробила б свій вагомий вклад у розвиток регіону і сприяла б більш раціональному використанню людських ресурсів, виробничих потужностей та створенню нових робочих місць.

Список літератури:

1. Вишиван Д.Д. Кластери в економіці України / Д.Д. Вишиван, К.В. Пятін // Актуальні питання економічних наук. – 2012. – С. 66.
2. Екель Р. Знання плюс кластеризація економіки / Р. Екель // Дзеркало тижня. – 2010. – № 17(797).
3. Марков Л.С. Економічні кластери: поняття та характерні риси / Л.С. Марков // Інститут Економіки РАН. – Новосибірськ, 2004. – С. 1–12.
4. Портер М. Конкуренція / М. Портер; [пер. с англ.]. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2003. – 496 с.
5. Сичевський М.П. Удосконалення організаційно-економічного механізму розвитку харчової промисловості України: монографія / М.П. Сичевський; за ред. С.І. Дорогунцова. – К.: Наук. світ, 2004. – 374 с. – Біблігр.: с. 112–121.
6. Скляр Є.В. Розробка моделей впливу різних факторів на рівень розвитку харчової та переробної промисловості / Є.В. Скляр // Науковий вісник БДФУ. Економічні науки. – Чернівці: Технодрук, 2013. – Вип. 2(25). – С. 105–112.
7. Статистичний щорічник Чернівецької області за 2003 рік / за ред. А.В. Ротаря / Головне управління статистики у Чернівецькій області. – Чернівці, 2003 – 458 с.
8. Економічне і соціальне становище Чернівецької області за січень-грудень 2004 рік / за ред. А.В. Ротаря / Головне управління статистики України. – Чернівці, 2004 – 26 с.
9. Стан харчової промисловості Чернівецької області у 2011–2012 роках [Економічна доповідь] Головне управління статистики у Чернівецькій області. Державна служба статистики України. – Чернівці, 2013 – 27 с.
10. Державний комітет статистики України. Головне управління статистики у Чернівецькій області [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua/>.
11. Проект Європейського Союзу «Проект підтримки малих та середніх підприємств (МСП) в пріоритетних регіонах» (Посібник з кластерного розвитку) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sme.ukraine-inform.org.ua>
12. Ринкова економіка на основі виробничих кластерів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ucluster.org/blog/2012/04/rinkova-ekonomika-na-osnovi-virobnichikh-klasteriv/>.
13. Бізнес-інформ № 1, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.business-inform.net
14. Чому Україні треба поділити свою агропромисловість на кластери [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://carefield.com.ua/blog/id/chomu-ukrajini-treba-podiliti-svoju-agropromislovist-na-klasteri-151/>
15. Audretson D., Feidman M. Innovative Clusters and the Industry Life Cycle // Discussion paper. Center for Economic Policy Research. 1995. N 1161. P. 12–18.
16. Кластерна модель розвитку промислового виробництва регіону як фактор ефективних структурних реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://soskin.info/en/ea/2003/2/20030225.html>

Скляр Е.В., Храпливий А.И.

Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича

АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ С ПРИМЕНЕНИЕМ СИСТЕМЫ КЛАСТЕРОВ

Аннотация

Исследована сущность кластерных моделей, определяются их основные преимущества, и исследуется процесс формирования кластеров в пищевой промышленности. Проанализированы и обозначены положительное и отрицательное влияние кластерных образований на конкурентоспособность продукции субъектов предпринимательской деятельности, которые вошли в его состав. Определено, что на основе кластеров возможно достижение высокого уровня экономического развития и роста конкурентоспособности. Результатами исследования являются рекомендации по созданию кластера на базе предприятий пищевой промышленности Черновицкой области. Это усилит их существующую взаимозависимость и создаст эффект положительной синергии, что в свою очередь, даст толчок для развития региона в целом, создаст новые рабочие места, позволит решить ряд социальных вопросов, создаст инфраструктуру, а также заложит основы для дальнейшего сотрудничества с предприятиями смежных отраслей и обеспечит их развитие.

Ключевые слова: кластер, кластерные инициативы, развитие, пищевая промышленность.

Sklyar E.V., Khraplyvyi A.I.

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

ASPECTS OF DEVELOPMENT OF FOOD INDUSTRY WITH APPLICATION OF THE SYSTEM OF CLUSTERS

Summary

The essence of cluster models is investigated, their main advantages are determined, and the process of forming clusters in the food industry is investigated. The positive and negative influence of cluster formations on the competitiveness of the products of the subjects of entrepreneurial activity that are included in its composition is analyzed and indicated. It is determined that on the basis of clusters it is possible to achieve a high level of economic development and growth of competitiveness. The results of the research are recommendations for the creation of a cluster based on the food industry enterprises of the Chernovtsy region. This will strengthen their existing interdependence and create the effect of positive synergy, which in turn will give impetus to the development of the region as a whole, create new jobs, solve a number of social issues, create an infrastructure, and lay the foundation for further cooperation with enterprises of related industries and will ensure their development.

Keywords: cluster, cluster initiatives, development, food industry.